ზურაბ კიკნაძე

ბილიკი და მაგისტრალი

(კვანძები მყოობადი წიგნიდან *„ღვთის ქმნილება და ადამიანის კულტურა“*)

“ადამიანი არ არის ბუნება, როგორც ღმერთი არ არის ბუნება” (ნ. ბერდიაევი) – დებულება, რომელიც თითქოს თავისთავად ცხადია, მაინც საჭიროებს განვრცობა-გაღრმავებას. ადამიანი, როგორც ღვთის ხატად გაჩენილი, ღვთის წილია. მაგრამ ის ბუნების წილიც არის, როგორც ბიოლოგიური არსება, რომელიც მეექვსე დღეს, ცხოველთა გაჩენის დღეს არის შექმნილი. იქმნება საცდური, რომ ადამიანი და ცხოველი, რაკი ერთ დღეს არიან გაჩენილნი, გენეტურად უკავშირდებიან ერთმანეთს. მაგრამ ამ მკვდრადშობილ ჰიპოთეზას, რომელსაც ფესვი დღემდე აქვს გადგმული ადამიანის ცნობიერებაში, ვერ ეგუება ადამიანის, როგორც ღვთის ხატის შეგნება. ის სირცხვილი, რომელიც დაეუფლა ადამს თავისი სიშიშვლის გაცნობიერებისას, მისი ცხოველად ყოფნის, მასთან ამ ჰიპოთეტური ნათესაობის აღმოჩენის შედეგად დაბადებული სირცხვილი იყო. ამ წამიდან, რაც ადამმა იგრძნო ეს მსგავსება, იგი იფარავს თავის სხეულს. ამ სირცხვილის დასაფარავად ღმერთმა გაუკეთა მას ტყავის სამოსელი და ეს იყო კულტურშემოქმედებითი პროცესის დასაწყისი. პირველი არტეფაქტი სამოსელის სახით, რომელიც უშუალოდ ეკვრის მის სხეულს, ღვთისგან მოდის. ჩანს, კულტურას ღვთაებრივი დასაბამი აქვს – მისი არქეტიპი ღმერთშია. კულტურის რა დონეზეც არ უნდა იმყოფებოდეს ადამის მოდგმა, ის სხეულს ან სხეულის რაღაც ნაწილს იფარავს. ტყიური ეთერი, რომელიც ადამიანთა საზოგადოებაში არ გაზრდილა, თმით იფარავს სხეულს, ვიდრე აბესალომი სადედოფლო შესამოსელით არ შემოსავს.

***

ადამიანი ჭამს, სვამს, მრავლდება, როგორც ცხოველი; ბიოლოგიური იძულებითი სტიქიური პროცესი მასზე არ არის დამოკიდებული. მაგრამ ის უპირისპირდება ამ იძულებას, ამ სტიქიას: მას სურს ჭამოს და სვას, ეუღლებოდეს არა ბიოლოგიურ-ცხოველურად, არამედ ადამიანურად, ღვთისხატურად, რისთვისაც ბუნებრივ – ბიოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ აქტებს ის კულტურულ აქტებად გარდაქმნის (ეს იდეა ძევს ქართული სუფრის არქეტიპში). სხვაგვარად მას არ შეუძლია. ეს შინაგანი იძულებაა, რომელც უკვე აღარ არის იძულება, ეს მისი ბუნების გამოხატულებაა. უმაღლეს ეტაპზე ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა დამაკმაყოფილებელი აქტები სიმბოლურ მნიშვნელობას იძენს. პეშვით ადამიანი წყურვილს იკლავს, მაგრამ თასის შექმნით ის სიმბოლიზმს უხსნის გზას. სასმელით სავსე თასს ის სიტყვასთან აკავშირებს. თასის ხელთპყრობა განკაცების დამაგვირგვინებელი აქტია (“გილგამეშიანის” ენქიდუ), მისი გადაგდება – კულტურაზე უარის თქმის (დიოგენე). ერთ მხარეს დგას უდაბნოში მწყურვალე ალექსანდრე, მისთვის მუზარადით მორთმეული წყლის დამღვრელი, მეორე მხარეს კი ჩვენს დღეებში აღმართული სარეკლამო წარწერა “დაემორჩილე წყურვილის გრძნობას” ბიოლოგიური ბუნებისკენ გვაბრუნებს.

***

ხ. ორტეგა-ი-გასეტი ერთგან წერს: “უკაცრიელი პეიზაჟი ნაგებობის გარეშე ლიტონი გეოლოგიაა. სოფელი მეტისმეტად ადამიანურია, ეკლესია და კოშკი კი – ბუნება და ისტორია ერთად”. მაგრამ, დავძენ, ეკლესიას და კოშკს, როგორც ისტორიას და კულტურას, კვლავ ბუნებად ქცევა ემუქრება. თუმცა ბოლომდე ის ვეღარ დაუბრუნდება ბუნებას, ვერ გახდება ლიტონი გეოლოგიური წარმონაქმნი. საფლავის ლოდს ჟამთასვლა ხავსს მოჰკიდებს, მერე ბალახით გადაფარავს, ბოლოს მიწა გულში ჩაიკრავს, მაგრამ ლოდი მაინც შეინარჩუნებს თავის ანაბეჭდს. ყოველი ბორცვი, რომელიც ოდესმე დასახლებული ყოფილა, განსხვავდება ბუნებრივი ბორცვისგან. კოსმოსიდან უფრო ჩანს ეს განსხვავება (ეს იციან არქეოლოგებმა).

თავს იჩენს და ცნობიერდება ნანგრევის თემა. არსებობს უკაცრიელი ანუ კულტურამდელი ლანდშაფტი და არსებობს გაუკაცრიელებელი ანუ კულტურის უკანდახევის შემდგომი ლანდშაფტი. ეს არის გზა ბუნებიდან ბუნებამდე, მათ შორის კი ნანგრევია. სხვაგვარად: ის კულტურასა და ბუნებას შორს მყოფობს, ის ორსავე რეალობას ეკუთვნის. ნანგრევი ამ შუაგზაზეა. სოფლის ბოლოს აღმართულ იმ ბორცვში, რომელიც ლოდების გროვას იმარხავს, ერთმანეთს ხვდება ადამიანის ხელი და ბუნების ხელი. ნანგრევი იძენს ახალ, დამოუკიდებელ საზრისს, რომელიც არ გააჩნდა ნაგებობას, სანამ ის ნანგრევად იქცეოდა. სოფელი სხვაგვარი თვალით უყურებს ამ შუალედურ წარმონაქმნს, რომელსაც დაკარგული აქვს თავისი პირველადი, უტილიტარული დანიშნულება და სხვა რეალობაშია გადასული. ნანგრევი კულტურისა და ბუნების სიმბიოზის შედეგია. რაღაც მესამეა მათ შორის.

***

ტრადიციულ კულტურქმნადობის ეპოქაში კულტურა იმეორებს ბუნების კონფიგურაციას, არ არღვევს, არ ანგრევს მას. ქართულ სოფელში სახლი მხატვრის ფუნჯით არის ჩაწერილი ლანდშაფტში, ბუნება დასაბამიერი შეთანხმებით უთმობს მას ადგილს თავის წიაღში. ის არ არის აღმართული ამპარტავნულად მიდამოში, არ მაღლობს არემარეზე. მისკენ მიმავალი ბილიკი ასახავს რელიეფს, გზა იკეცება მთის კალთებზე; თავისით მიედინება, როგორც ნაკადული, თავისით ეძებს და პოულობს გზას. მას არ ჰგავს ტექნიკური მიღწევებით გაამაყებული მაგისტრალი, რომელსაც შეუძლია ბრბოების გატარება. ხოლო უანგარო „ბილიკი ესე მოაზროვნის ნაბიჯისათვის ისევე ახლობელია, როგორც იმ გლეხისთვის, ალიონზე სათიბში რომ გადის“ (მ. ჰაიდეგერი). ტაძარი არ ბატონობს ბორცვზე, სადაც დაეშენა: ის ბორცვის გვირგვინია, მისი ბუნებრივი ფორმის დასრულებაა. ადამიანის ხელმა მიანიჭა ბორცვს საზრისი, გამოაჩინა მისი *დაფარული.* თასი ბაძავს პეშვს, ახალ საფეხურზე აჰყავს იგი...

ამაზე ითქმის, რომ “კულტურა იგივე ბუნებაა, უმაღლეს ხარისხში აყვანილი” (ფ.-ვ. შელინგი). ეს შეგნება და ხედვა, რომელიც არ ავლებს მკვეთრ ზღვარს ბუნებასა და კულტურას შორის და მხოლოდ სხვადასხვა პარალელურ საფეხურებად მიიჩნევს მათ, ცოცხლობდა ტრადიციულ საზოგადოებაში. ადამიანის შემოქმედება წარმოდგენილი იყო კოსმოგონიური შემოქმედების ბადალ პროცესად: ორივე პროცესი ერთი და იმავე ენით აღიწერებოდა. შუმერულ ჰიმნებში ტაძარი ისევე აღმოცენდება მიწის გულიდან, როგორც შესაქმის პირველი ბორცვი; ამოიზრდება, როგორც პირველაღმოცენებული კედარი... ადამიანის შემოქმედება ხელს უწვდის კოსმოგონიურ აქტებს. ადამიანი განასრულებს ღვთის შემოქმედებას.

***

უკაცური და კაცრიელი. კაცის მყოფობას სინამდვილის ველში შემოაქვს კულტურა. კაცი განუწყვეტლივ აფართოებს თავისი მყოფობის ფარგლებს, რათა დაძლიოს ის უცხო, რაც მოაქვს ველურს და უკაცურს. არა მხოლოდ მის ხელს, არამედ მის თვალსაც ერთი შევლებით ძალუცს უკაცური კაცრიელად აქციოს. მეტისმეტად ადამიანური „პრაქსიტელის თვალი“ გარდაქმნის ყველაფერს, რაც კი მის საწიერში მოხვდება. ადამიანის თვალშევლებული ბუნება აღარ არის ის, რაც ამ თვალშევლებამდე იყო, რასაც პირველქმნილს (პირველყოფილს) ვუწოდებთ. პირველქმნილის ხილვა ადამიანის ხედვის უნარს აღემატება. მას შეუძლია ხედვა მხოლოდ sub specie humanitatis. ბუნების, როგორც ღვთის ქმნილების, საზრისი მისთვის მიუწვდომელია. მას მხოლოდ მისი ახსნა შეუძლია, არა გაგება. რასაც ის ხედავს და იგებს, ეს უკვე ბუნების კაცრიელი მხარეა. რასაც დედა ქსოვს თავის ფიქრებში თუ თავისი ფიქრებით, იგივე იქსოვება მის გარეთაც. ლანდშაფტი – ღვთის ქმნილება მთლიანად გაკაცრიელებულია.

***

სიცო-cx-ლე და cx-ოვრება. ერთი უნივერსალური ფესვიდან (*ცხ-*) წარმოქმნილი ეს ორი სიტყვა განარჩევს ადამიანის არსებობის ორ დონეს. ადამიანი *ცოცხლობს*, ადამიანი *ცხოვრობს*. პირველი ბიოლოგიურ არსებობას გულისხმობს, მეორე – კულტურულს, ამ სიტყვის ფართე მნიშვნელობით. სიცოცხლით ადამიანი ჩართულია ცოცხალ სამყაროში, სამყაროს მრავაფლფეროვანი სიცოცხლის ერთიან უწყვეტობაში, როგორც ინდივიდუალური სიცოცხლით მიმადლებული ბიოლოგიური ქმნილება. სიცოცხლე აქტივობს მასში, თავად კი ვერ აქტივობს სიცოცხლეზე. სიცოცხლის პროცესი მისგან დამოუკიდებლად მიმდინარეობს, ადამიანი ვერ აფუძნებს, ვერ მართავს მას. რისი დაფუძნებაც მას შეუძლია, ეს ცხოვრებაა, რომლის აუცილებელ პირობას სიცოცხლე შეადგენს, რაშიც არაფერი საკუთრივ ადამიანური არ არის. მეექვსე დღეს ცხოველს და ადამიანს თანაბრად მიეცათ ეს მადლი. ცხოველიც ცოცხლობს და, შესაძლოა, უფრო ინტენსიურად და ენერგიულადაც, უფრო არსებითად, უფრო ფუნდამენტურად. იგი მთლიანად, უნაშთოდ, მთელი თავისი არსებით არის ჩაბმული სასიცოცხლო პროცესში, სიცოცხლის გარდა მას არაფერი გააჩნია: მისი არსებობა მთლიანად სიცოცხლით არის ავსებული. მაგრამ ადამიანი იწყება მაშინ, როცა სიცოცხლე კარგავს თავის აბსოლუტურ ღირებულებას და ცოცხალ არსებას შეუძლია მისი განკარგვა თავისი ნებისამებრ. ადამიანს შეუძლია მოიაზროს ისეთი ღირებულება, რისთვისაც მას სიცოცხლის დათმობა შეეძლება. ერთადერთი ადამიანია ამგვარი არსება. პარადოქსული, მოულოდნელად არაბურჟუაზიული, დევიზი ჰანზელთა სოვდაგრული კავშირისა *Navigare necesse est, vivere non est necesse*, “ნაოსნობა აუცილებელია, სიცოცხლე არ არის აუცილებელი” – ამის ცხადი დადასტურებაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ სიცოცხლე, ეს ძვირფასი სუბსტანცია, რომელიც ადამიანს ეძლევა, როგორც უსასყიდლო ჯილდო, არ არის საკმარისი მის ადამიანად ყოფნისთვის. სიცოცხლე, ცხოველური სამყაროსგან განსხვავებით, ადამიანს თვითმიზნად არ მისცემია. ადამიანი იმდენად არის ადამიანი, რამდენადაც ის იყენებს სიცოცხლეს საშუალებად უფრო მაღალი საფეხურისთვის, რაც *ცხოვრებაში*, როგორც არსებობის საზრისში, იგულისხმება. ცხოველი ვერაფერს

იტყვის, გარდა: “მე ვცოცხლობ”, ადამიანს შეუძლია და ევალება თქვას: “მე ვცოცხლობ ცხოვრებისთვის”. ადამიანს სიცოცხლე გამზადებული მიეცა, ცხოვრებას კი თავად განამზადებს. ის არის *cultor vitae*, საკუთარი სიცოცხლის ცხოვრებად გარდამქმნელი, ცხოვრებად, რისთვისაც მას უღირს სიცოცხლე.

***

ადამიანს ღვთისხატობა აძლევს უნარს, რომ *ცოცხალი* არსებიდან *მცხოვრები,* ცხოვრების საზრისის დამამკვიდრებელი არსება შექმნას, აღზარდოს თავი, აღიზარდოს.

გაზრდა და აღზრდა. ერთი ფესვის (*ზრდ*) ორი სახესხვაობა განარჩევს ორ ერთმანეთისგან თვისობრივად განსხვავებულ პროცესს. მცენარე იზრდება, ცხოველი იზრდება, ადამიანიც იზრდება. თუ ცხოველის ბიოლოგიურ ზრდასთან ერთად იმავდროულად მისი ინსტინქტების მანიფესტაციაც ხდება და ცხოველი დაბადებიდან მცირე ხნის შემდეგ მზად არის, რათა დამკვიდრდეს სინამდვილეში, რომელიც მას დახვდა, ანუ, სხვაგვარად, მისი ჩამოყალიბება იმ ტიპად (გვარად), როგორც მის თესლშია ჩადებული, დასრულებულია, ადამიანის ადამიანად ჩამოსაყალიბებლად ბიოლოგიური ზრდა საკმარისი არ არის. ადამიანი ერთადერთია, ვისაც ga-ზრდასთან ერთად აუცილებლობით მოეთხოვება aR-ზრდა, რაც ნიშნავს aR-სვლას უფრო მაღალ საფეხურზე. ეს ამ უმაღლესი არსების ნაკლიც არის და უპირატესობაც. ნაკლია, რომ ცხოვრების ასპარეზზე დამოუკიდებლად მისი გამოსვლის გაწელილი პროცესი ხანგრძლივად უმწეოს ხდის მას. მეორე მხრივ, გადარჩენის ანუ მის ბუნებაში ჩადებულ შესაძლებლობათა მანიფესტაციის ალბათურობის ნაკლები ხარისხი მეტ ღირებულებას ანიჭებს მას. ადამიანი, უხეშად რომ ვთქვათ, არ არის იაფი პროდუქტი. თუ ადამიანში არსებითი ნიშანი შემოქმედებაა, რომელსაც ის მეტ-ნაკლებად ავლენს თავისი ცხოვრების მანძილზე ისე, რომ თავად ცხოვრება შემოქმედებითი პროცესიც არის და შემოქმედების შედეგიც, მისი აღზრდაც ამგვარ არსებად ასევე შემოქმედებაა. აბსოლუტური ღირებულება, რომელიც ადამიანს აქვს მინიჭებული ღვთიური განგებით, მის აღზრდას ძვირად ღირებულ პროცესად აქცევს, გაცილებით უფრო ძვირად, ვიდრე მისი გამოკვებაა.

აღზრდა თავის საფუძველში გულისხმობს იმის აღზრდას ადამიანში, რაც მის ბუნებაზე, ბუნებრივ მოცემულობაზე, ბიოლოგიურ საწყისზე აღმატებულია. აღზრდა მოწოდებულია იმისათვის, რომ ხელი შეუწყოს ადამიანში საკუთრივ ადამიანურის (ადამურის) *გამოჩეკვას*, მერე მის განშლას და მანიფესტაციას, დაფარულის გამომზეურებას. ადამიანად აღზრდა იმ პროცესის ანალოგიურია, რომელიც მოქანდაკეს შეაძლებინებს, გარეგნულად უსახური, მაგრამ შინაგანად სახიერი ლოდისგან მასში მისი თვალით განჭვრეტილი დატყვევებული სახე გამოიხსნას.